

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

INLEIDING

Eind juli 1864 liep de Haagse advocaat Piet Blussé met een artikel de redacties van diverse kranten af. Enkele dagen ervoor was zijn oud-compagnon en vriend Dirk Donker Curtius overleden en hij had zijn necrologie geschreven. In het artikel prees hij Donkers kritiek op het autocratische bewind van Willem I, zijn niet-aflatende verdediging van de vrijheid van drukpers, maar bovenal zijn optreden in 1848. Volgens Blussé was dat revolutiejaar Donkers *finest hour*. Hij zette door waar anderen aarzelden. Het was Donker die de koning een ruime grondwetsherziening en een commissie met liberale mannen had geadviseerd. Hij had in de roerige maartdagen een week alleen het bestuur in handen gehad en het lukte hem om de orde te bewaren. Bovendien was het aan hem te danken dat het nog in meerderheid behoudende parlement later dat jaar akkoord ging met de liberale constitutie.¹

Op veel sympathie voor het lovende stuk over zijn overleden vriend kon Blussé echter niet rekenen. Hoofdredacteur George Belinfante van de liberale *Haagsche Courant* deelde hem zuinigjes mee dat ‘de Haagsche geen lof over dezen man kan uitspreken’. Waar Blussé in zijn manuscript de rol van Donker in 1848 beschreef, tekende Belinfante in de kantlijn aan dat het Thorbecke was die ‘in der tijd het meest had toegebracht tot de herziening der grondwet’. Iets verder, waar Donkers oude compagnon zijn beide periodes als minister van Justitie aanhaalde, merkte de hoofdredacteur sarcastisch op: ‘gedurende dien tijd werden in den heer Donker steeds groote verdiensten gewaardeerd, zelfs door hen, die niet kunnen vergeten, dat getrouwheid aan beginselen de waren staatsman kenschetst, en die verzaking van staatkundige overtuiging te meer betreuren, naar mate zij die minder hadden verwacht’.²

Het liberale Tweede Kamerlid Kees van Heukelom las Blussés kopij en meende dat het niet geschikt was voor de *Haagsche Courant*: ‘Waarschijnlijk toch zullen de meeste lezers van dat blad die persoonlijkheid anders beoordelen dan de schrijver van het stukje.’ Volgens Van Heukelom moest de krant zich in een necrologie van Donker zo veel mogelijk bij de feiten houden. Hij voegde daaraan toe:

‘Mijne opinie over de staatkundige verdiensten van Donker is ook afwijkend van die welke in het Artikel staat uitgedrukt. Ik heb Donker altijd (schoon hem persoonlijk niet kennend) beschouwd als een liberaal man, ja, maar in ’t geheel niet opgewassen tegen de moeilijkheid der situatie die hij geroepen werd te beheerschen, en daardoor vervallen tot een plooijen & modderen, waar men had kunnen en moeten doortasten. De behandeling der grondwet draagt er de sporen van: denk maar eens aan de benoeming der 1e kamer. Ik zie dus geene reden om Donker als het type van een staatsman te verheffen; evenmin als ik het goed zou achten hem de fouten (in mijn oog) door hem begaan nu op nieuw ten laste te leggen.’³

Wat was er gebeurd? Had Blussé de zaken zestien jaar na 1848 inderdaad te rooskleurig voorgesteld? Of herinnerde men zich Donkers verdiensten gedurende het revolutiejaar niet meer?

Lang werd 1848, het jaar van de belangrijkste grondwetsherziening in de Nederlandse geschiedenis, in één adem genoemd met de naam van Johan Rudolf Thorbecke. Een uitgebreide Thorbeckeliteratuur getuigt hiervan.⁴ Ondanks deze Thorbeckocentrische benadering is de belangrijke rol van Donker in de Nederlandse politieke geschiedenis in de historiografie wel impliciet aangenomen. Object van onderzoek is hij zelf echter amper geweest. Het tekent het succes van de liberale geschiedschrijving dat velen de grondwet verheffen tot de culminatie van Thorbeckes ideeënontwikkeling. Retrospectief leidt dit tot de deterministische conclusie dat de grondwet wel herzien moest worden, maar deze visie laat buiten beschouwing dat dit succes geen vanzelfsprekendheid was. Deze lijn is ook te destilleren uit de studies van enkele historici van naam die een bijdrage hebben geleverd aan het 1848-debat.

Kossmann vatte in 1976 in *De Lage Landen* de grondwet van 1848 nadrukkelijk op als Thorbeckes overwinning, zijn medecommissieleden ‘deden niet veel meer dan zijn schetsen aanvaarden’. Regering en parlement blemmerden toch vooral het aannemen van ‘Thorbeckes werk’. De successen van het jaar kwamen samen in één man: ‘Zoals de constitutie van 1814 in hoofdzaak uit Van Hogendorps geest geboren is, zo was die van 1848 aan Thorbecke te danken.’⁵ Over Donker geen woord.

Twee jaar later besteedde Boogman in *Rondom 1848* wel aandacht aan Donkers rol gedurende de gebeurtenissen tussen de presentatie van het grondwetsvoorstel en de daadwerkelijke herziening. Toch bekeek ook hij het uiteindelijke resultaat in de eerste plaats vanuit Thorbeckiaans perspectief. Weliswaar constateerde Boogman dat de herziening door oppositie van verschillende kanten geen gelopen race was, over Donkers verrichtingen in maart 1848 en de behendigheid waarmee hij de grondwet door de Kamers loodste, weidde hij nauwelijks uit.⁶

In 2004 noemde Van Sas Thorbecke in *De metamorfose van Nederland* de auteur van het grondwetsvoorstel en plaatste de overige commissieleden, onder wie Donker, in een figurantenrol. Donkers aanpassingen in het ontwerp bekeek hij vanuit de ‘hoekige eigenzinnigheid’ van Thorbecke en hij betitelde 1848 als ‘Thorbeckes constitutionele revolutie’. Uiteraard doelde hij hierbij ook op de parlementaire praktijk die in de twintig jaar na de grondwetsherziening groeide en die zeker op het conto van de liberale leidsman geschreven kan worden, maar het belang van het momentum 1848 lijkt toch weg als Van Sas enigszins apodictisch stelt: ‘Het is dus volkomen terecht dat Thorbecke de eer krijgt als architect van het systeem van 1848.’⁷

Aerts waardeerde Donkers werkzaamheid in het in 2018 verschenen *Thorbecke wil het meer*. Hij concentreerde zich naast Thorbeckes denkbeelden op de omstandigheden waaronder de grondwet tot stand kwam en behandelde zodoende Donkers activiteiten in maart en april 1848. Toch bleven deze in de schaduw van de Leidse hoogleraar, en Donkers werk hierna, in de periode dat Thorbecke buiten beeld was, behandelde Aerts logischerwijs summier.⁸

De lijst met 1848-literatuur is aanzienlijk langer, maar bevat veel vaak herhaalde inzichten. Toch is Donker nooit helemaal weggeweest. De Bosch Kemper signaleerde al in 1882 in het vijfde deel van *De Geschiedenis van Nederland na 1830* Donkers optreden als lid van de grondwetscommissie en als minister. Gedetailleerd boekstaafde hij een aanzienlijke hoeveelheid feitenmateriaal, maar waar hij uitblonk in descriptie, zo bekaaid was zijn analyse hiervan.⁹ Kempers geschiedenis houdt op vlak voordat Donker in de plenaire Tweede Kamer zijn ontwerpen verdedigde en is daarmee als kroniek onvolledig.

Ook Van Zanten besteedde nadrukkelijk aandacht aan de omstandigheden die 1848 een waterscheidingsmoment maakten in zijn in 2013 verschenen biografie van koning Willem II. Hij liet overtuigend zien dat niet alleen de internationale situatie een factor was, maar dat daarnaast de persoonlijke omstandigheden van de koning, die onder druk stond van een schare afpersers, hem dwongen overstag te gaan. Donker kwam in deze biografie naar voren als een schakel tussen intriganten en broodschrijvers enerzijds en de aanzienlijke standen in Den Haag anderzijds.¹⁰

Stuurman onttrok Donker in 1992 aan de vergetelheid door een hoofdstuk aan hem te wijden in zijn boek *Wacht op onze daden*, dat in weerwil van de titel het negentiende-eeuwse Nederlandse liberalisme nu eens niet vanuit een Thorbeckiaanse bril bekeek. Hij brak een lans voor Donkers rol in de ontwikkeling hiervan en zijn pogingen om als advocaat, publicist en journalist aan de zijlijn het behoudende bestuur te bekritisieren. Stuurman laat Donkers activiteiten in en na 1848 echter onbehandeld.¹¹

Van den Berg en Vis hebben in hun *De eerste honderdvijftig jaar* uit 2013

Donkers werk bij de totstandkoming van de grondwet vanuit staatkundig oogpunt beschouwd. Zij concludeerden dat ‘de invoering van de Grondwet van 1848 politiek het werk [is] geweest van de man die daarvoor [...] nooit de erkenning heeft gekregen die hem als intelligent tacticus en bekwaam staatman toekomt: Dirk Donker Curtius’.¹² Daarom is het des te opmerkelijker dat er van hem geen biografie bestaat.¹³ Dit boek voorziet in die leemte. Van den Berg acht het niet terecht dat Donker in de historiografie van het liberalisme en het jaar 1848 altijd in de schaduw van Thorbecke heeft gestaan. Allereerst was Donker in de twintig jaar voorafgaand aan de grondwetsherziening veel meer een representant van het opkomende liberalisme dan Thorbecke. Donker ontwikkelde zijn ideeën al vanaf de jaren twintig, terwijl anderen pas veel later liberale principes uitdroegen. Daarnaast gold hij als representatiever voor liberale politici in de eerste helft van de negentiende eeuw dan de Leidse hoogleraar: hij was weliswaar overtuigd van de liberale zaak, maar een stuk pragmatischer dan veel van zijn latere collega’s. Hij bleek meerdere malen bereid om met opponenten samen te werken. Ten slotte heeft Donker er in 1848 voor gezorgd dat er geen sterke oppositie tegen de grondwetsherziening kon ontstaan, door behendig te laveren tussen de koning en de liberale en conservatieve vleugels in het parlement.¹⁴ Donkers vaardigheid ging zover dat de vraag terecht gesteld kan worden of de nieuwe grondwet aangenomen en bestendigd zou zijn zonder zijn hulp.

Dit boek laat zien dat de vroege liberale beweging in Nederland veelkleuriger was dan het op basis van vooral het Thorbeckiaanse perspectief tot dusver leek. De Leidse hoogleraar liet zich voorstaan op een fatsoenlijk, academisch liberalisme, gericht op de ontwikkeling van het liberale repertoire. Donkers liberalisme was daartegen activistisch en ongepolijst. Zijn bijdrage lag niet in het ontwikkelen van nieuwe ideeën, maar in de manier en vorm om deze uit te dragen. Door het liberalisme vanuit Donker te bekijken, vallen niet alleen de invloeden van de Zuid-Nederlandse afscheidingsbeweging op, maar ook de nadrukkelijke maatschappelijke dimensie van deze stroming. Zijn bevlogenheid kwam voort uit zijn betrokkenheid bij vermeend onrecht waarmee Donker als advocaat in aanraking kwam. Hij was de toonaangevende raadsman in persprocessen, en ook zijn strijd tegen het conflictenbesluit en de kritiek op het vervolgen van de Afgescheidenen waren direct ingegeven door de strijd die hij in de rechtszaal voerde. Omgekeerd gebruikte hij als politiek advocaat deze processen voor zijn kritiek op regering en grondwet en de verwezenlijking van zijn politieke doelen. Hierbij schuwde hij omgang met personen aan de zelfkant van de samenleving niet. Sterker, meer dan eens zocht hij dit contact zelf actief op. Het Donkeriaanse perspectief laat daarmee zien dat de vormingsjaren van het Nederlandse liberalisme minder ‘net’ zijn dan vaak is aangenomen.

Dit perspectief is eveneens van waarde voor het decennium na 1848. De

bestaande 1848-literatuur tekent in de marge op dat Donker het grondwetsvoorstel door de Kamers loodste, maar waar dit uit bestond, hoe zijn pragmatisch optreden in de praktijk vorm kreeg en hoe dit succesvol is geweest blijven onderbelicht. Ook daarmee wordt het liberalisme te veel Thorbeckocentrisch ingevuld. Dat er ruimte was voor ‘schikken en plooiën’ bewijst Donkers deelname aan een kabinet in 1853. De notie dat hij hierdoor conservatief geworden was, is sindsdien vaak herhaald. Dit boek beargumenteert dat hij bewust in die conservatieve hoek is geplaatst, maar dat hij op basis van zijn wetgeving en optreden liberaal bleef. Donker is daarmee een representant van de liberale politici *naast* Thorbecke, in plaats van tegenover of ondergeschikt aan hem.

Eén van de redenen dat er van Donker geen biografie bestaat, is waarschijnlijk dat er van hem geen ruim archief of uitgebreide briefwisseling bekend is. Dit bemoeilijkt de biograaf om een beeld van de hoofdpersoon te krijgen. In 1948 meldde François Cornelis Donker Curtius het Nationaal Archief dat ‘de nagelaten papieren van mr. D. Donker Curtius door een samenloop van noodlottige, nimmer volledig opgehelderde omstandigheden vernietigd zijn geworden’.¹⁵ Wat deze ‘noodlottige’ en ‘nimmer opgehelderde omstandigheden’ – twee kwalificaties die met elkaar in tegenspraak lijken te zijn – precies behelzen, blijkt niet uit de correspondentie. François Willem, nazaat van Dirks tweede broer Willem Donker Curtius en zijn zoon Frans die in 1864 optrad als executeur-testamentair, had geen mannelijke nakomelingen. Zijn twee zusters lieten eind jaren zestig het archief na aan Willem Donker Curtius, achterachterkleinzoon van Dirks derde broer, Benjamin.¹⁶ Inmiddels berust het archief bij Willems zoon Peter Donker Curtius in Londen.

In dit archief bevinden zich diverse documenten van de familie Donker Curtius, maar helaas weinig persoonlijke bescheiden van Dirk. In de collectie is wel de uitgebreide correspondentie uit 1813 tussen de familie Donker en de prefect De Stassart te vinden.¹⁷ Het lijkt erop dat het archief voor wat betreft Dirk eindigt op het moment dat hij uit het ouderlijk huis vertrok. Het laatste document van hem, een aanstellingsbrief als advocaat bij het Hooggerechtshof voor de Financiën en Zeezaken, komt uit 1815. Wel bevindt zich nog een – niet verstuurd – open brief aan De Stassart onder de famili papieren.¹⁸ Ook de autobiografische schets van Dirks broer Willem, die er wel geweest moet zijn, is nergens aangetroffen.¹⁹

Door het ontbreken van een persoonlijk archief zijn er lacunes in met name de eerste periode dat Donker als advocaat optrad. Voor 1813 biedt het familiearchief goede aanknopingspunten, na de jaren dertig van de negentiende eeuw was Donker een dusdanig bekende advocaat en activist geworden dat zijn naam steeds vaker in andere bronnen opduikt. Voor de tussenliggende periode is daarom uitgebreid gezocht naar de flarden informatie die Donker in brieven, kranten en archivalia heeft nagelaten.

Hierdoor lukt het toch om Donker op cruciale momenten in zijn eerste, vormende jaren te volgen.

Dit boek over Dirk Donker Curtius is een politieke biografie. Centraal staan de ontwikkeling van zijn liberale opvattingen voor 1848 en hoe hij deze daarna als minister en Kamerlid vormgaf. Daarvoor verkent dit boek eerst de oorsprong van zijn politieke ideeën. Aan de hand van gebeurtenissen in de jaren dertig en veertig zullen zijn denkbeelden verder worden verklaard en geduid. De transformatie van publicist en radicaal aan de zijlijn tot belangrijkste minister in het kabinet krijgt een belangrijke plaats in deze biografie, waarbij in het bijzonder wordt gekeken hoe hij zijn liberale beginselen in de praktijk bracht. Om te bepalen in welke traditie hij stond, besteedt dit boek aandacht aan hoe Donker werd gepercipieerd in zijn tijd, zowel door mede- als tegenstanders. Daarom zullen de weerstand en bijval die hij gedurende zijn hele carrière ondervond en kreeg ruim bestudeerd worden. Het handelen van Donker ten opzichte van tijdgenoten in nationaal en internationaal perspectief krijgt tevens aandacht.

Aan het privéleven van Donker zal alleen aandacht worden besteed voor zover dit helpt bij de beschrijving en verklaring van zijn politieke activiteiten. Van hem zijn, zoals gezegd, weinig egodocumenten overgeleverd. In de privéarchieven van anderen – personen van wie verwacht kan worden dat zij met Donker in contact stonden – zijn geen aanwijzingen gevonden dat Donker uitgebreide persoonlijke correspondenties onderhield. Alleen in de briefwisseling met jeugdvriend Jacob de Kempenaer komt zijn persoonlijke kant zo af en toe naar voren.

Voor velen was Donker een onbekende. Zijn plotselinge *rise to power* in 1848 kwam voor menigeen als een verrassing. Hij trad als advocaat op voor de hoogste adellijke families, maar had daarnaast cliënten aan de onderkant van de samenleving. Toen Eillert Meeter in 1840 werd vervolgd voor een drukpersdelict en een advocaat bij de Hoge Raad zocht, tekende hij op:

‘Ik constateerde dat Dirk Donker een man van zeer bescheiden gestalte was, vijf voet lang, met een borst zo smal dat je nauwelijks kon geloven dat zij meer dan één long bevatte en een mond zo klein dat een aardappel in 32 stukjes moest worden gesneden om er door te kunnen. Maar deze zelfde man stond steviger op zijn benen dan menige Hercules, sprak een hele dag zonder onmiddellijk moe te worden en hij had een stentorstem. Weinigen, heel weinigen in Den Haag kenden deze kleine man persoonlijk. Dat was [...] wegens zijn gewoonte om zich voortdurend verborgen te houden, want men zag hem zelden over straat kuieren en wanneer hij het al deed, hielden mensen van normale lengte hun ogen eerder gevestigd op zijn onooglijke hoed dan op het doodkalm voortwandelen exemplartaal van het menselijk ras daaronder. Hij was advocaat aan de Hoge Raad, maar aangezien

de pleidooien voor dat hof niemand iets konden schelen, ontsnapte hij ook daar aan de aandacht. Om kort te gaan: zijn naam was bekend, zijn persoon onbekend.’²⁰

Donker lijkt een wat ongrijpbaar figuur. Hij had een zekere reputatie, maar had tegelijkertijd iets enigmateisch – hoe is dit ‘mysterie Donker’ te verklaren?

Om een antwoord op deze vraag te vinden, zal dit boek Donkers leven in twee delen behandelen. Het eerste deel, ‘activist’, houdt op in 1848, het moment dat Donker zijn eerste publieke functie zou bekleden. In de periode voorafgaande aan dat jaar is Donker op tal van terreinen actief: als advocaat in de rechtszaal, als journalist, als publicist, als liberaal pleitbezorger en op diverse andere maatschappelijke gebieden. Er is echter een grotere samenhang tussen deze rollen dan deze onderverdeling doet vermoeden: zo is Donkers optreden als advocaat niet los te zien van zijn liberale denkbeelden en zijn zijn journalistieke activiteiten nauw verweven met zijn brochures. Het eerste deel heeft een thematische opbouw, maar probeert de ontwikkeling van Donker in zijn verschillende rollen wel chronologisch te benaderen.

Het eerste hoofdstuk behandelt Donkers jeugd en de betekenis van de Franse overheersing op de ontwikkeling van zijn ideeën. De vorming van dit denken onder invloed van het Franse en Belgische liberalisme en de Belgische revolutie staan centraal in het tweede hoofdstuk. Donker gebruikte de rechtszaal nadrukkelijk als podium voor het uitdragen van zijn politieke standpunten. De meeste aandacht genereerde hij door zijn krachtige en herhaalde pleidooien voor persvrijheid. Hieraan is hoofdstuk drie gewijd. In dit hoofdstuk komen ook zaken met betrekking tot andere individuele vrijheden – zoals de vrijheid van religie en de strafbaarheid van zeden-delicten – aan bod. Het derde type processen dat Donker voerde – zaken over de verhoudingen tussen diverse staatsinstellingen, vooral waar het de verdeling van bevoegdheden tussen de rechterlijke en de uitvoerende macht betrof – worden geduid in het vierde hoofdstuk. Dit onderdeel staat verder in het teken van Donkers journalistieke activiteiten in diverse hervormingsgezinde kranten en zijn visie op constitutionele hervorming. Naast journalist was Donker een ijverig brochureschrijver. Deze brochures komen naar voren bij de onderwerpen waarop deze betrekking hebben: zijn uitgegeven pleidooien komen bij de rechtszaken aan bod, terwijl zijn hervormingsvoorstellen besproken worden in het vierde hoofdstuk over zijn visie op de grondwet. Hoofdstuk vijf duidt Donker nader in de negentiende-eeuwse standenmaatschappij aan de hand van zowel zijn contacten met adel en koningshuis als zijn omgang met radicale journalisten. Het einde van het eerste deel van dit boek maakt de balans op van Donkers leven als activist tot de omwenteling van 1848.

Het tweede deel, ‘staatsman’, is chronologisch opgebouwd. Deze aanpak leent zich het beste voor deze periode, waarin Donker achtereenvolgens minister, Kamerlid, ambteloos burger, gemeenteraadslid en opnieuw minister was. De functies die Donker vanaf 1848 had, worden in afzonderlijke hoofdstukken behandeld. Het zesde hoofdstuk is geheel gewijd aan Donkers rol in de cruciale maartdagen van 1848. De drie daaropvolgende hoofdstukken staan in het teken van zijn moeizame samenwerking met Schimmelpenninck, zijn succes bij het verdedigen van de grondwet en zijn frustratie nadat het hem niet lukte om vervolgens in de nieuwe Tweede Kamer belangrijke wetten tot stand te brengen. Hoofdstuk tien behandelt Donkers periode als Kamerlid en gemeenteraadslid in Den Haag. Zijn meer geslaagde tweede ministerschap in een kabinet met zijn oude vijand Van Hall staat centraal in hoofdstuk elf. Het boek sluit af met Donkers laatste ambteloze levensjaren, zijn overlijden en de perceptie van zijn nalatenschap.

Donker is vrij consistent geweest in zijn denkbeelden. Toch oordeelden zijn tijdgenoten hier anders over; aan het begin van zijn advocatencarrière stond hij met zijn ideeën aan de zijlijn en zetten conservatieven hem als radicaal weg, terwijl volgelingen van Thorbecke hem als minister in de jaren vijftig verweten conservatief te zijn. Dit maakt het lastig om één etiket op Donker te plakken. De termen om Donker en zijn denkbeelden te beschrijven zullen variëren. De term ‘liberalisme’ kwam pas rond 1830 in zwang, hoewel personen al eerder als liberaal aangeduid werden. Tot die tijd zal Donker voornamelijk als radicaal worden beschreven. In de jaren 1830, toen het begrip ‘liberalisme’ algemeen ingang vond en Donker zichzelf ook onomwonden liberaal noemde, zal dit begrip als zodanig in deze biografie worden gehanteerd. De termen ‘radicaal’ en ‘radicalisme’ worden na 1840 voorbehouden aan anderen, zoals Eilert Meeter en Adriaan van Bevervoorde, die veel verdergaande hervormingen voorstonden. Na 1848, toen de liberalen hun grondwet hadden en belangrijke posities in het staatsapparaat innamen, was het belangrijkste onderscheid niet zozeer dat tussen de liberalen en de niet-liberalen, maar tussen de verschillende richtingen binnen het liberalisme. Terminologie is dan niet voldoende meer om een onderscheid te maken. Van den Berg heeft recent geopperd de term ‘pragmatisch liberalisme’ te gebruiken. Donker zou in deze stroming vallen en zijn ideeën kunnen afgezet worden tegen het Thorbeckiaans liberalisme, maar dit zou meer onderlinge inhoudelijke verschillen suggereren dan het geval was. Donker zal in deze periode eveneens als liberaal omschreven worden, maar de kanttekening dat de term ‘liberalisme’ in deze periode diffuser was dan voor 1848 moet worden gemaakt.

Dirk Donker Curtius wordt in dit boek aangeduid met het eerste deel van zijn achternaam, ‘Donker’, wat tevens de stamnaam is, tenzij het voor het begrip of de context beter is om hem met voornaam of volledige achternaam te noemen. Zo zal hij in zijn jeugd worden aangeduid als ‘Dirk’,

enerzijds omdat dit beter past bij zijn leeftijd, anderzijds omdat in deze periode meer personen uit de familie Donker Curtius worden opgevoerd. Ook in zijn latere carrière, toen hij met zijn broer en neven samenwerkte, zal af en toe ter onderscheid Donkers volledige naam worden gebruikt. Het is goed om te benadrukken dat kranten en brochures Donker vanaf het moment dat hij als publicist, journalist en advocaat op de voorgrond trad, hem aanduiden als ‘Dirk Donker’ of ‘Meester Dirk’. Zijn voornaam was gemeengoed. Voor de leesbaarheid worden de begrippen grondwet en constitutie door elkaar gebruikt, al zijn dit staatsrechtelijk gezien twee verschillende zaken. Tenzij anders aangegeven, gaat het om de geschreven grondwet. Wanneer wordt gesproken over de Britse constitutie, wordt uiteraard het ongeschreven staatsrecht bedoeld. Omwille van diezelfde leesbaarheid zijn Franse citaten in dit boek vertaald. De oorspronkelijke tekst staat in een noot vermeld.

Ten slotte nog een algemene opmerking. Donkers leven nodigt uit om interessante episodes en ontwikkelingen in de Nederlandse geschiedenis te bespreken omdat hij hier direct of zijdelings bij betrokken is geweest. Zo is het verleidelijk om uit te weiden over de ontstaansgeschiedenis en de onderlinge verschillen binnen het vroege liberalisme in Nederland, de oorzaken en gevolgen van de Belgische Opstand en de geschiedenis en inhoud van de grondwetsherziening van 1848. Al deze onderwerpen komen slechts aan bod voor zover Donker hierin een rol heeft gespeeld.